

ЈУГОСЛОВЕНСКИ МОНАРХИСТИ И ПАРТИЗАНИ
У МАЂАРСКОМ ЛИСТУ *ДЕЛВИДЕК* 1942–1943.

БИБЛИОТЕКА
Посебна издања

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Рецензент
Проф. др Слободан Бјелица

Уредник
Зоран Колунџија

© Copyright 2024, ИК Прометеј и Архив Војводине

Издавање ове књиџе подржали су

Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и
односе с верским заједницама

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књиџи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

Ђорђе Милошевић

**ЈУГОСЛОВЕНСКИ МОНАРХИСТИ
И ПАРТИЗАНИ У МАЂАРСКОМ
ЛИСТУ *ДЕЛВИДЕК* 1942–1943.**



Нови Сад, 2024.

За Анџа и Рајка Милошевића

I ДЕО

**ЈУГОСЛОВЕНСКИ МОНАРХИСТИ
У МАЂАРСКОМ ЛИСТУ *ДЕЛВИДЕК* 1942–1943.**

Дневни лист на мађарском језику *Delvidek* је излазио у граду Сомбору за време мађарске власти од 1941. до 1944. године.

Реч „delvidek“ у мађарском језику значи „јужни крајеви“ и означава у ужем смислу Бачку а у ширем Војводину. Читава Војводина која је данас у саставу Републике Србије била је до краја 1918. године у саставу Аустро-Угарске монархије, државе која се састојала из два дела – Аустрије и Угарске (Мађарске). Територија Војводине је у тој држави улазила у састав Мађарске а у географском смислу представљала је њен јужни део. Одатле израз „јужни крајеви“ означава припадност Бачке па и читаве Војводине Мађарској. Израз је доста коришћен за време Другог светског рата како би се нагласила припадност наведених крајева Мађарској.

У Градској библиотеци града Сомбора сачувана су скоро комплетна годишта листа из 1942. и 1943. године.

Проучавао сам овај лист са основном идејом да из њега извучем све што се у било којем контексту тиче југословенске краљевске војске на територији окупиране Југославије, владе Краљевине Југославије која се налазила у емиграцији као и партизанске војске и њеног руководства. Превео сам много чланака са мађарског на српски језик и тако створио својеврсну збирку историјских извора на српском језику који говоре о те две тешке ратне године.

Основна мотивација ми је била да учиним доступним ове изворе и оним читаоцима и истраживачима који не говоре мађарски језик; такође и да користећи разне друге изворе и литературу, покушам да ове чланке учиним јаснијим, разумљивијим а да теме о којима говоре осветлим на колико је то могуће непристрасан начин.

Није било једноставно све те чланке класификовати по тематским целинама јер се у многима преплићу разне теме али сам се ипак одлучио за такав приступ јер сматрам да би ређање чланака искључиво по хронолошком реду књигу учинило монотоним и тешко разумљивом.

Текст чланака је преведен на српски језик онако како је оригинално објављен на мађарском језику. У некима од њих појављују се грешке у вези с личним именима, географским појмовима и другим стварима. Тамо где је то било могуће навео сам своје објашњење и кориговао наведене податке.

Све што сам пронашао у листу а што има везе са темом објављено је у овој књизи без икакве селекције или прећуткивања. Такође сам се трудио да чланци буду у потпуности објављени. Тамо где је материјал био обимнији било је неопходно извесно скраћивање како би књига била динамичнија и читљивија. То скраћивање није утицало на преношење суштине онога што је у листу објављено.

Порекло текстова који су објављивани у овом листу је заиста разноврсно. Ту су текстови из листова који су излазили у окупираној Србији, затим ту су листови усташке оријентације, доста је вести које потичу из мађарских и новина из земаља сила осовине међу којима су немачке, италијанске, бугарске. Осим њих значајан број чланака потиче из земаља које су биле неутралне у Другом светском рату као што су Швајцарска, Шведска, Турска, Португалија. Има и директног преузимања вести из енглеских, америчких и совјетских извора. Све то чини једну збирку која даје посебан печат времену у који желим да читаоци имају свој увид.

Да би се схватио контекст времена у коме су објављивани ови чланци, потребно је знати у каквим условима је излазио овај лист.

Након почетне еуфорије код огромне већине мађарског народа из Бачке, настале априла 1941. године распадом Југославије у краткотрајном рату против сила осовине и враћањем Бачке у територијални оквир Мађарске, те одушевљења једног дела мађарске јавности због успеха Немачке, као главног спољнополитичког заштитника Мађарске, на источном фронту у рату против Совјетског Савеза, 1942. године наступа период извесног отрежњења.

Година 1942. почела је злочином који су извршили мађарска војска и жандармерија против Срба и Јевреја у злогласној „рацији“ у Новом Саду и јужној Бачкој. То је био онај тренутак када су умеренији и разумнији људи у мађарској политици почели схватати да се отишло предалеко, да су почињени злочини за које ће једном платити не само кривци, него и многи потпуно невини Мађари. Тако се и десило у јесен 1944. године. Глобално, сама чињеница да је немачка војска заустављена код Москве и да су Сједињене Америчке Државе ушле у рат на страни антифашистичке коалиције у децембру 1941. године покренула је размишљање да би се лако могло десити да Немачка изгуби рат и да Мађарска поново (као и у Првом светском рату) буде на пораженој страни што би значило неки нови, још гори, Тријанонски мировни уговор или његову потврду. Тријанонским мировним уговором је јуна 1920. године Мађарска као поражена земља из Првог светског рата изгубила две трећине своје до тадашње територије а једна трећина мађарског народа је остала ван граница нове мађарске државе.

Због свега тога долази до умереније политике која у Бачкој покушава да побољша односе са Србима, а истовремено се, преко разних дипломат-

ских и других контаката, тражи веза и са западним савезницима са циљем да Мађарска изађе из рата и то по могућности са што мање жртава и што мање територијалних губитака. Та политика је везана за председника владе Миклоша Калаија (Kallay Miklos), који је ту функцију обављао од 9. марта 1942. до 22. марта 1944. године. Одједи те политике могу се видети и у листу *Делвидек*, што директно а што између редова, јер је тај лист заступао политику владе.

Дакле када се читају чланци из овог листа може се слободно рећи да се заправо читају ставови тадашње мађарске владе.

Без икакве па и најмање намере да се хвали таква политика, може се рећи како у листу нема изразито антисрпских, нацистичких и фашистичких ис-тупа. Наравно, све је у оквиру тада актуелне државне политике мађарског национализма. Мађарска је у Другом светском рату ипак била савезница нацистичке Немачке и фашистичке Италије и у том смислу у овим чланцима не треба очекивати отворено противљење овим државама, нити афирмацију антифашизма у било каквом облику, али се зато између редова може много тога и прочитати и закључити, поготово у светлу данашњих сазнања и периода од 80 година које су од тада протекле.

Ауџор

УВОД

Војска Краљевине Југославије је након краткотрајног рата против сила осовине, Немачке и Италије, капитулирала 17. априла 1941. године. Земља је почела да се комада већ у току рата јер је 10. априла 1941. под заштитом немачког и италијанског оружја, проглашена усташка „независна држава“ Хрватска. Касније је након пораза у рату Југославија потпуно раскомадана, а Србија је у тој подели сведена на немачко окупационо подручје са границама од пре балканских ратова из 1912. године. Малолетни краљ Петар II Карађорђевић, краљевска влада и један део најистакнутијих политичара и војног руководства напустио је земљу и уточиште нашао под британском заштитом у Лондону.

Један део официра и војника југословенске краљевске војске одбио је након капитулације да се преда окупаторима и да призна капитулацију земље. Међу њих је спадао и пуковник Драгољуб Дража Михаиловић (1893–1946). Он се са мањом групом официра и војника под борбом повукао преко Босне у Србију и дошао на Равну гору, зараван планине Суворор код Ваљева, са циљем да организује покрет отпора. Сматрајући да краљевска војска наставља борбу против окупатора, своје војне јединице назвао је Југословенска Војска у Отаџбини али је у народу преовладао назив четници. Основни план Михаиловића био је да се у тајности прикупља оружје, ствара илегална организација покрета отпора, спроводе мање акције док се велике силе антифашистичке коалиције не приближе границама Југославије. Тада би се подигао општи устанак.

Овај план пореметио је напад Немачке на Совјетски Савез 22. јуна 1941, након чега су у оружану борбу кренули југословенски комунисти предвођени Јосипом Брозом, званим Тито (1892–1980). Овај покрет отпора имао је другачије планове и самим тим заговарао другачији начин борбе против окупатора. Комунистички герилци који су се назвали партизанима улазили су у Србији у отворене фронталне сукобе са окупатором и квислинзима, што је у лето 1941. године утицало и на четнике да крену у сличне акције и тако одступе од својих првобитних планова.

Окупирана Србија је све до краја 1941. године била главни центар оружаног устанка на територији бивше Краљевине Југославије, а два покрета отпора су све до краја октобра 1941. сарађивала у борбама против окупатора. Створена је велика слободна територија, посебно у западној Србији. Упркос томе, два покрета отпора раздвајале су велике супротности јер се четнички покрет залагао за обнову Краљевине Југославије и у њој велике Србије што је подразумевало углавном повратак на старо, а партизански покрет је желео да револуцијом створи републику Југославију, комунистичку диктатуру по узору на Совјетски Савез.

Немачки окупатор се убрзо прибрао од почетног изненађења и отпочео припреме за гушење устанка у Србији. Како би застрашио становништво и одвратио га од устанка, окупатор је отпочео сурове одмазде у којима је за рањеног немачког војника убијано 50 талаца а за убијеног 100. Највише су од таквих одмазди страдали градови Крагујевац и Краљево где су почињени тешки злочини над цивилним становништвом. То је утицало на то да четници у Србији ревидирају своје планове и врате се на избегавање фронталне борбе са окупатором како би се избегле репресалије над цивилима.

Крајем октобра 1941. тензије између четника и партизана су достигле врхунац па је дошло до отвореног грађанског рата што је олакшало окупатору да угуши устанак у Србији до краја новембра 1941. године. Под гушењем устанка не подразумева се потпуно сламање покрета отпора него поновно заузимање оних градова и варошица које су држали устаници, успостављање контроле над саобраћајницама и над важнијим привредним објектима.

Немачка врховна команда у Србији осудила је крајем 1941. године Дражу Михаиловића на смрт и уценила његову главу на 200.000 динара.¹

¹ Коста Ст. Павловић, *Рајини дневник 1941–1945*, стр. 63.

DÉLVIDÉK

Z O M B O R,
Csalás Deák u. 3.

II. ÉVFOLYAM, I. SZ.
1942. JANUÁR 2.

FŐSZERKESZTŐ:
ILLES SÁNDOR

Előfizetés 1 hónap 2.50, negyedévre 7.20 Forint.
Levél cím: Zombor, p. l. 43. Tel. 207. Csekk. 74.050

MANILA KÜLVÁROSÁBAN

FOLYNAK A HARCOK

A japánok áttörték a peráki brit védelmi vonalat és gyorsan közelednek Szingapur felé / Anglia feladta a szovjetországi brit arcvonal tervét / Közös távolkeleti parancsnokságot létesítenek az angolszász hatalmak

Január 15-én lesz a főispán ünnepélyes beiktatása

Az új év hatalmas japán sikerek jegyében kezdődött. A japánok valamennyi arcvonalon jelentős újabb eredményeket értek el és mit a pécsi jelentések közlik, elérték Manila külvárosát. A Fülöp-szigetek legfontosabb városa ezzel handzsinlerré vált és Manila eleste minden órában várható.

Borneo szigetén az angolok kifizették Sarawakot és teljesen visszavonultak a sziget holland részébe.

A maláj félszigeten is erőteljes átmeneti japán előnyomulás folyik. A japán erők áttörték a Perak tartományban kiépített brit védelmi vonalat és gyors ütemben közelednek Szingapur felé.

A keletázsiai japán sikerek következtül veszélyeztetik Ausztráliát is. Angolszász hatalmak szorongatott helyzetükben — mint svéd lapírtésülések mondják — közös főparancsnokság létesítésén dolgoznak. Az angolszász hatalmak hadiflottáját hír szerint amerikai, a szárazföldi csapatokat pedig angol főparancsnokság alá helyezik.

A keleti arcvonalon

Ugyúgy is makacs harcok folynak. A Krím félszigetén nagy erővel kidjullt harcok további jelentős német sikereket hoztak. Az arcvonal több részén meddó kioldásokkal telt a szovjet parancsnokság arra, hogy javlapon helyzetén. Az ellenség minden próbálkozásán továbbra is megtárik a német és szövetséges erők szilárd védelmére.

Afrikában helyi jelentőségű harcok folynak. A tengely légi-erői eredményesen támadják az ellenséges állásokat, csapatösszevonásokat és más katonai célpontokat.

lokai és a hetek nagy veszteségeket szenvednek.

A hármategyezménybe tömörült hatalmak sikerei folytán kialakult helyzet fokozott tervekényiségre serkenti a másik oldalt, ez azonban mindesideig csupán tárgyalásokban nyilvánul meg. Az ottai tárgyalások után Churchill visszatér Was-

hingtonba, ahol folytatja a már korábban megkezdett eszmecseréket. Stockholm híré szerint Sztalin elfogadta Roosevelt meghívását és elutazik Washingtonba. Sztalin washingtoni útjárán Churchill elhalasztotta javaslatát, hogy kibaszalja az alkalmat és találkozzék vörös szövetkezővel.

A japán előretörés miatt

Anglia nem tudja megvalósítani a szovjetországi brit arcvonal tervét

Tokió, január 2.
Az egyik maláj japán támaszponttól közlik, hogy a japán csapatok áttörték a peráki angol erődvonalat és Selangor államán folytatják előnyomulásukat.

A maláj félszigeten mindannyobb teret nyernék a japánok és gyors ütemben törnek előre Szingapur felé.

Svéd lapírtésülések arról számolnak be, hogy Anglia tekintettel keletázsiai szorongatott helyzetére, nem valósítja meg szovjetországi brit arcvonal megszervezésére irányuló tervét és azokat a csapatokat, amelyeket ezen az arcvonalon akartak harcra vetni, japán ellenállás csatasorba a maláj félszigeten. (MTI)

Közös angolszász főparancsnokság a Távolkeleten

Bern, január 2.
(Bad. Tüd.) jótérsült londoni helyen úgy tudják, hogy a nyugati szövetségesek közös főparancsnokságot állítanak fel Távolkeleten. Az amerikai, angol, ausztrál és hollandindiai hadi főparancsnokok egy amerikai tengerenagy lesz, míg a szárazföldi csapatokat angol parancsnokság alá helyezik. Híre járja, hogy a szárazföldi erők főparancsnokává Wavell tábornokot nevezik ki. (MTI)

Ausztrália közvetlen veszélyben

Bern, január 2.
Svéd lapírtésülések szerint a gyors japán előretörés következtében Ausztráliát közvetlen veszély fenyegeti. A kormány számos olyan intézkedést tett, amelyből arra lehet következtetni, hogy az Ausztrália elleni hadműveletek megkezdését közelítik meg. (MTI)

Már Manila külvárosában folynak a harcok

Bern, január 2.
A Fülöp-szigetektől érkező jelentések arról számolnak be, hogy a japánok Manila külvárosát nyomultak előre és a harcok már a fővárosi körös előregyűlésben folynak.

Ára 10 fillér

Második évfolyam

A Délvidék mai számával a második évfolyamba lép. Az újságíró nem szokott magáról beszélni, az újságíró növekvő harcok, de ma, az új év küszöbén, új harcra készen megáll egy pillanatra és visszatekint a letűnt küzdelmes évre.

A Délvidék akkor indult, amikor a felszabadulás nagy öröme kibővített beállítást az újjongást, hitet, akaratot, lendületet, magyaros kitartást és keresztény becsületességgel ismételt nekünk a küzdelemnek. Váltottunk mindezt, sokszor a gonckán, de még többet a magunk örök, a helycsinylést. Minden áldott nap megbárcsunk a rosszakaratát minden nap megütünk a gúncoskedőkkel, akik ideológiai harcot hirdettek ellenünk de azt hangoztatják, hogy keresztény szemmel nem lehet nálunk lapot csinálni.

Hát lehet! A harcot becsülettel álltuk és ma, az új esztendő első napján, amikor a Délvidék második évfolyamába lép, azt is mondhatjuk — szerénytelenség nélkül — hogy győztünk.

És a győzelem a magyar élniakarás és a magyar fiatal-ság erejének győzelem. De tudjuk azt is hogy nem győztünk volna, ha az ország nincs mellettünk. A növekvő erők velünk együtt küzdöttek a ma, az új év küszöbén hisszük, hogy az ország továbbra is mellettünk áll ebben a harcban, hogy támogatson és ezzel lehetővé tegye hívtásunk teljesítését.

ГЕРИЛСКИ РАТ НА ТЕРИТОРИЈИ ОКУПИРАНЕ СРБИЈЕ 1942. ГОДИНЕ

Влада Краљевине Југославије налазила се у емиграцији у Лондону. На њеном челу је од 27. марта 1941. године био генерал Душан Симовић. Чим је та влада први пут сазнала за покрет који је предводио Дража Михаиловић, он је добио њену подршку. То је појачало позиције обе стране. Краљевска влада се пред савезницима могла позивати на то да њена војска и даље води оружану борбу, а Михаиловић је добио легитимитет код оних слојева становништва у окупираној Југославији (пре свега дела Срба) које је и даље подржавало краља и монархију.

7. децембра 1941. влада је Михаиловића унапредила у бригадног генерала.

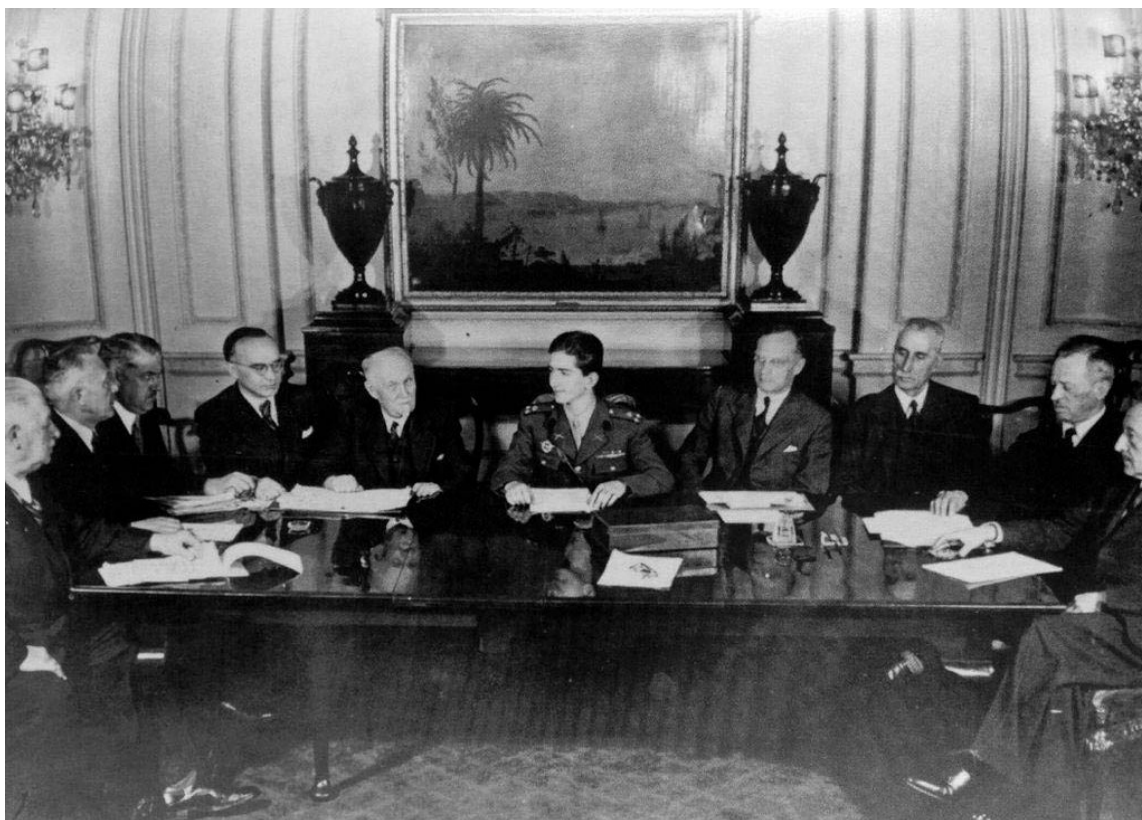
Почетак 1942. године донео је промене у избегличкој влади а позиција Михаиловића је додатно ојачана.

14. 1. 1942.

„На основу извештаја швајцарске штампе из Лондона, генерал Симовић, председник избегличке југословенске владе је разрешен а вођство владе у сенци је преузео Јовановић, бивши министар правде.“



Генерал Душан Симовић



*Седница владе Краљевине Југославије. У средини краљ Петар II.
Лево од краља проф. др Слободан Јовановић.*

11. јануара 1942. године председник избегличке југословенске владе генерал Душан Симовић је од стране краља Петра II разрешен а мандат за састављање нове владе добио је професор др Слободан Јовановић. Краљ је то Симовићу образложио овако:

„Господине Председниче,

Министри који се налазе у Лондону, представници свих политичких група, поднели су ми јуче заједничку оставку.

Из разговора са њима, као и из разговора које сам имао са Вама последњи пут, произлази да је онемогућена свака даља сарадња између њих с једне стране и Вас с друге стране.

Нашу земљу, која је остала без икаквог представничког тела, данас представљају Круна и политичке групе заступљене у Влади. Зато сам ја морао при саставу Владе пре свега настојати да у њој буду заступљене све политичке групе.

За новог председника назначио сам г. Слободана Јовановића, досадашњег потпредседника Министарског савета.

Захваљујући Вам на досадашњој сарадњи, изражавам своју извесност да ће Отаџбина и Круна и даље увек моћи да рачунају на Вас.

Лондон, 11. јануар 1942.“

Потписано „Петар“.²

У нову владу именован је и Дража Михаиловић. О томе ће Коста Ст. Павловић записати:

„Субота, 10. јануара 1942.

Решено је да уђе Михаиловић да би се показало да настављамо рат и да се један члан Владе налази на националној територији. Уствари, изгледа ми да Влада, помоћу Михаиловића, жели да себи осигура позицију у земљи. А бојим се да овим само не упропасти популарност коју има Михаиловић.“³

Тако је и било.

Симовић је био изузетно незадовољан својом сменом. О томе Коста Ст. Павловић сведочи:

„Недеља, 11. јануара 1942.

Симовић је написао Краљу дуго писмо у коме му је изложио своје погледе. Навео је да је све ово што се догодило последица интрига, да је злоупотребљено Краљево име, да је ово уперено против 27. марта (мисли се на државни удар који је у Краљевини Југославији извела војска 27. марта 1941. године због противљења приступању земље Тројном пакту – савезу нацистичке Немачке, фашистичке Италије и царског Јапана, прим. аут.), Војске, Драже Михаиловића...“⁴

Позивање на Дражу Михаиловића неће спречити овог крајње неодговорног политичара – авантуриста да ускоро подржи Јосипа Броза Тита, да након рата сведочи против тог истог Драже Михаиловића и да се на крају врати у комунистичку Југославију где ће проживети мирно остатак живота.

Дража Михаиловић је тако постао не само министар војске, ваздухопловства и морнарице у влади Краљевине Југославије него је 19. јануара 1942. године и унапређен у армијског генерала. То је свакако ојачало његову међународну позицију.

Немачка војска је крајем 1941. године угушила устанак на територији окупирани Србије и поново заузела највећи део слободне територије коју су створили устаници – партизани и четници. Партизанско руководство је пред немачком офанзивом напустило Србију и прешло прво у Санџак, у италијанску окупациону зону а након тога у источну Босну, на територију тзв. усташке Независне Државе Хрватске. Почетком 1942. године врховни штаб партизанске војске на челу са Титом налазио се негде у околини Соколца, у источној Босни.

² Исто, стр. 78.

³ Исто, стр. 74.

⁴ Исто, стр. 77.

Дража Михаиловић се са малом групом људи налазио почетком 1942. године у илегалу у околини Горњег Милановца, а на територији окупиране Србије био је све до краја маја 1942. године када је прешао у италијанску окупациону зону на територију Црне Горе.

У јануару 1942. године на читавој територији Србије водиле су се борбе са устаницима. У вестима које је објављивао лист *Делвидек* у Сомбору, у месецу јануару, јасно се говори о борбама са комунистима у подручју Тамнаве, јужно од Горњег Милановца, око реке Саве, код Брзе Паланке, Пожаревца, Уба, на граници према Санцаку, око Кокиног Брода и на Јеловој гори.

У неким вестима се помињу борбе са партизанима око Ужица и Чачка. У мађарском језику реч „партизан“ често се користи не само у смислу означавања војске која је организована и вођена од стране Комунистичке партије Југославије него и у смислу герилске војске. Због тога је барем у прво време тешко одредити када се говори о комунистичким партизанима а када о четницима. Вести су очигледно често преузимане из недићевске штампе па се може прочитати о борбама „владињих трупа“ и „добровољаца“ против комуниста, партизана, герилаца, устаника. Оно што је несумњиво је да се борбе са комунистима у Србији, у јануару 1942. године, много више помињу него борбе са четницима.

Да би се схватило на шта се заправо мисли када се у вестима говори о „владињим трупама“ и „добровољцима“ треба утврдити о коме је заправо реч. Ко су ти савезници окупатора у Србији почетком 1942. године?

Прва власт коју су Немци успели да успоставе у Србији, у пролеће 1941. године била је комесарска управа коју је предводио Милан Аћимовић. Она се међутим врло брзо показала у очима Немаца потпуно неспособна да се носи са устанком који је почео у лето 1941. године. Зато су Немци тражили погоднију личност коју би поставили за председника квислиншке владе. Крајем августа 1941. године, после притиска који су на њега извршили, поставили су генерала Милана Недића (1877–1946) на ту функцију. Међутим, због генералног неповерења према Србима као народу, Немци нису желели да створе озбиљније наоружане формације састављене од Срба које би се бориле на њиховој страни. Почетком 1942. године они су могли рачунати на остатке жандармерије наслеђене од Краљевине Југославије, у међувремену попуњаване углавном српским избеглицама које су 1941. дошле у Србију због терора и насиља пре свега на територији усташке „независне државе“ Хрватске, затим на добровољце Димитрија Љотића (1891–1945), вође пронацистичког покрета „Збор“ који је у септембру 1941. године организовао војну формацију под називом Српска добровољачка команда (Касније преименована у Српски добровољачки корпус а у народу позна-